

середовищем. Витоки екофільної поведінки людини простежуються як у генетичній природі, успадкованій із тваринного світу, так і в унікальних творчих адаптаційних особливостях. Стереотипи екофільної поведінки та природокористування відтворюються у міфології, казках та різноманітних світоглядних системах вірувань і релігій багатьох народів світу. У слов'янському міфі основою екофільної поведінки та природокористування було впорядкування довкілля і дотримання гармонії світоладу.

В ході розвитку людства трансформувалася морально-етична сторона екофільної поведінки. Також розвитку і закріпленню нових форм екофільного природокористування сприяв процес окультурення рослинного і тваринного світу, що виявилось у появі і вдосконаленні садівництва, землеробства та скотарства. Формуванню і закріпленню традицій екофільного природокористування сприяли екологічні кризи, які неодноразово переживало людство.

З прийняттям християнства більшого поширення набуло утилітарне ставлення до природи, хоча частково нова релігія зберегла екофільні традиції використання природних об'єктів. З розвитком наукових знань та технологій відбулося відродження інтересу до екофільного, вже науково обґрунтованого, природокористування.

1. Баб'як О. Екологічне право України / Баб'як О. С., Біленчук П. Д., Чирва Ю. О. – К.: Атіка, 2000. – 216 с. 2. Баран В. Давні слов'яни / В. Д. Баран. – К.: Альтернативи, 1998. – 336 с. 3. Блаватський В. Природа и античное общество / В. Д. Блаватский. – М.: Наука, 1976. – 80 с. 4. Борейко В. История

заповедного дела в Украине [Електронний ресурс] / Борейко В. Е. – Режим доступу: <http://www.ecoethics.ru/old/b15>. – 2001 5. Гайналь Т. Відношення людини до природи в історико-філософській традиції / Т. Гайналь // Вісник Львівського університету. Серія: Філософські науки. – Львів, 2003. – Вип. 5. – С. 93–99. 6. Грицак Н. Бичок-третьок англійською мовою / Грицак Н. В. // Інформаційно-довідкова система «Культура мови на щодень» Інституту української мови НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kulturamovy.org.ua/KM/pdfs/Magazine34-17.pdf>. 7. Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Том I. / Михайло Грушевський; упоряд. В. Яременко; авт. передм. П. Кононенко; приміт. Л. Дунаєвської. – К.: Либідь, 1993. – 392 с. 8. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору / В. Ф. Давидюк. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – 310 с. 9. Історія української філософії / М. Ю. Русин, І. В. Огородник, С. В. Бондар та ін. – К.: Київський університет, 2008. – 591 с. 10. Журавлева Е. Европейцы заинтересовались морем, истребив пресноводных рыб / Елена Журавлева // Дом Солнца [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sunhome.ru/journal/118839>. 11. Кисельов М. Понятійний апарат та закони сучасної екології / М. М. Кисельов. – К.: Парапан, 2008. – 184 с. 12. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика / В. С. Крисаченко. – К.: Заповіт, 1996. – 352 с. 13. Поляков В. Міфологема Царівни-жаби і метафізика української ментальності / В. Поляков // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2007. – № 8. – С. 63–68. 14. Рандхава М. Сады через века / М. Рандхава; сокр. пер. с англ. Л. Д. Ардашниковой. – М.: Знание, 1981. – 320 с. 15. Рыжиков А. Первые заповедники – священные или психологические? / А. Рыжиков // Экологическое образование на базе заповедных территорий. – К. – Черновцы, 1995. – С. 141–145. 16. Рыжиков А. Психология территории и чувство заповедного / А. Рыжиков // Экологическое образование на базе заповедных территорий. – К. – Черновцы, 1995. – С. 146–149. 17. Сегеда С. Антропология / Сергій Сегеда. – К.: Либідь, 2009. – 424 с. 18. Сніжко В. Свідомості брама / Валерій Сніжко. – К.: Планета-медіа, 2008. – 352 с. 19. Сніжко В. Українознавство: природна психо-філософська концепція / Валерій Сніжко. – К., 2010. – 528 с.

Тамара Усатенко, Галина Усатенко

Кордоцентризм українців у цивілізаційному ракурсі

У статті розкривається концепт кордоцентризму як внутрішня духовно-чуттєва сутність української ментальності в історичному контексті з погляду філософських пошуків наукових осмислень релігійних вірувань.

The article reviews the concept «cordocentrism» as an inner essence of Ukrainian mentality in historical context from the point of view of philosophical quests, scientific comprehension and religious beliefs.

Сучасне гуманітарне знання протягом останніх десятиліть перебуває в стані інтенсивної зацікавленості сутністю людини, постійного відтворення людяності, торжества людського начала в стихії біологічного. Все більш стрімко набувають теоретичної ваги проблеми цінностей, духу і душевності, тіла, тілесності, долі, розуму і серця та ін. Людина вже не вичерпується визначенням homo sapiens, бо воно абсолютизує ознаку володіння розумом. А це тільки обмежує людяність самою лише характеристикою інтелектуально розвиненої особи, а й затьмарює необхідність поєднання у визначенні людини розумного та морального як альтернативи машинному інтелекту. Людина є насамперед істотою, що має внутрішній світ, духовність, свою долю та схильність до вищих цінностей» [9, с. 348]. «В умовах, коли на хвилях НТР поширюється інструментальне, машинне використання розуму, незалежно від етичної доцільності його витворів, побажання поета – «Хай буде добрим розум ваш, а серце мудрим буде» (С. Маршак) – стає гуманістичною формулою сучасної духовності» [9, с. 363].

Якщо тривалий час гуманітарне знання про людину в основному намагалася вирішити питання про те, як повинно бути налаштоване людське життя і у відповідності до цього, якою повинна бути людина? Напевно точно ми ніколи не знатимемо, яким чином людський дух з'єднано з тілом. Чи знатимемо ми коли-небудь до кінця про суттєві відмінності душевних і духовних почуттів, про сутність чинників тіла,

тілесності, про зв'язок людини і Всесвіту? «Скільки б ми не пізнавали людину та її творчу діяльність, – розмірковує С. Кримський, – у ній завжди залишається те, про що ми не відаємо і навіть не самоусвідомлюємо. Людина принципово не вичерпується, жодного конкретного моделювання не існує. Людська екзистенція – бездонна, невичерпна, меонічна, виявом чого і є таїна» [9, с. 41]. «У пізній буття людина є зовсім особлива реальність, що не стоїть в одній шерензі з іншими реальностями. Людина не є подрібнена частка світу, у ній уміщено цілісну загадку й розгадку світу... В людині перетинаються всі кола буття», – читаємо ми у М. Бердяєва [1, с. 84].

Серед особливих реальностей людини, в якій уміщено цілісну «загадку й розгадку світу» є серце. Домінування чуттєво-етичних характеристик серця прослідковується в міфології періоду до і після прийняття християнства (пор. бойківську казку «Материнське серце») і навіть в сучасних авторських казкових текстах (пор. казку А. Дімарова «Для чого людині серце»), у календарно-обрядовому фольклорі. У народних і авторських піснях, образ серця особливо улюблений: «Ой там мені веселенько, де моє серденько... аж то моє серденько іде цілуватися»; «Ой, дівчино, серце моє, чи підеш ти за мене...»; «Нехай мене пригортає, хто кохання в серці має»; «...не дають заснути серцю карі очі...»; «Гей ви, стрільці січовії... ваших дівчат серце мліє, раз, два, три!».

Роздуми про серце базуються на Письмі та платонізмі. «Глибина серця», що доступна лише Богові, є сталий вислів Старого Завіту. І Новий Завіт переймає засіб вислову Старого, говорячи про «таємну людину серця». У молитвах до Господа нашого отця Вседержителя і сина Божого Господа нашого Ісуса Христа, в молитвах до Матері Божої і посланнях апостолів Петра, Павла та ін., в молитвах перед святим Причастям широкий семантичний спектр концепту серце засвідчують сполучуваності з певною дією (дієсловами): освятити серцем; просвітити очі сердечні; окропити в серці моєму росу благодаті твоєї; трепетом наповнюють серце; серце бесідує з тобою; любов Божа влилася в наші серця та ін., а також сполучуваності з ознаками (прикметниками, іменниками) чоловіколюбиве серце, чисте серце, розумні очі сердечні; начистоту серця; страх Твій в серці моєму; ясні радощі серця; просвіщення серця; окаянного мого серця; в ісповідуванні сердечнім; сокровенним серцем, тощо.

Не лише в релігійних віруваннях, народній мудрості, а й у філософських пошуках, наукових осмисленнях наскрізно проходить «загадка світу» – серце людини, багатогранна сутність якого подається у різних інтерпретаціях.

Західне розуміння людини укорінене в античній філософії – філософії Давньої Греції і Риму. Антична філософія із самого початку протиставила розум і знання уяві і вірі, що відбивалося в міфологічних коренях античної філософії та в концепціях людини, розроблених її найбільш значними представниками: Сократом, Платоном, Аристотелем, Сенекою. Платон має уявлення про «спалахування душі», «про іскру душевну».

У Середньовіччі Захід дозрів до того, щоб змінити поклоніння Природі поклонінню Духу. Античність прожила свій час. Виникла необхідність появи принципово нової світоглядної течії, що могла б дати людині розуміння нового світу і відкрити для неї нову еру. Такою течією стало християнство, в якому Бог є зосередженням Всемогутності, Справедливості, Єдності, Істини, Добра, Краси. Християнство відкрило нові можливості розвитку таких якостей людського життя, як любов, дружба, творчість, свобода, що обґрунтовується у вченні про безсмертну людську особистість, яка створена Богом за власним образом і подобою і яка прагне до поєднання зі своїм Творцем. Середньовіччя піднесло людську особистість, але обмежило пізнання людиною як раціонального, так і містичного. Божественне людина могла осягнути лише в церкві.

Введення християнства мислиться Іларіону (в «Слові про Закон і Благодать») як акт, здійснений князем не лише завдяки тому, що «засяяв разум в серці його», а й в результаті того, що Володимир «забавав серцем і запалав духом», щоб йому та його землі стати християнином. Київський любомудр Кирило Туровський в «Сказанні про чернечий стан» діяльність розуму доповнює баченням «духовних очей». «Духовні» або «сердечні очі» – це пізнання серця, взаєдичене вірою в Бога та його обітницю. У Володимира Мономаха читаємо заклик вірувати «всім серцем і всією душею». У культурі мовчання, репрезентованого в агіографічній спадщині Нестора, в творчості Феодосія Печерського здійснюється «сердечна» бесіда з Богом. Данило Заточник у своєму світському творі «Слово» визначає серце як «істинне Я» людини.

Відродження, породивши антропоцентризм (людина є завершенням еволюції світобудови і основою філософування); гуманізм (людина, її творчий розвиток є вищою цінністю світобудови); пантеїзм (розуміння Бога як безособового начала, яке розчинене у світі і спонукає його до розвитку);

реформацію (домінанта віри; особисте спілкування з Богом; абсолютний авторитет Біблії; збагачення як угодної Богу справи; поєднання свободи волі і «рабство волі»), піднесло Людину, що творить, Людину, що вірує, людину, яка пізнає.

Основні риси Нового часу – теоретичне пізнання, раціональне пізнання, що послуговується логікою та ґрунтується на експерименті, є вищим виявленням духовності і сенсом життя людини; розвиток відповідно до природних законів; пошук природних і незалежних від Бога закономірностей природи. «Людина – машина» – це крайнє вираження механізму Нового часу.

З погляду Просвітництва людина не несе низки освячених релігією обов'язків. Поведінка егоїстична не вважалася беззаперечно осудною, економічна діяльність змогла звільнитися від етичної чи релігійної оцінки та розцінюватися лише з огляду на користь. Віра в розумний порядок дійсності становила базис характерного для просвітницького мислення оптимізму, особливо оптимістичної віри в культурний поступ. Природничо-науковий метод залишався домінуючим, але тепер уже не в формі Галілеєвої, а Ньютонової фізики [14, с. 86]. Віра в розум та довіра до розуму похитнулася під враженням революційних жахів та краху революційних утопій, що породила Французька революція. Вирізняється оригінальністю теорія пізнання Б. Паскаля, який стверджував, що джерелами знання є розум, досвід та відчуття, яке більше нагадує почуття – це пізнання «серцем». Окрім розуму і досвіду (суто від чуттєвого), Паскаль наголошує на впливовому джерелі знань: «Ми пізнаємо істину не лише розумом, але й серцем». В інших значеннях це пізнання називається пізнанням «відчуттям» чи «інстинктом»: «...постання в душі знань, які ми називаємо знаннями серця» [8, с. 366]. Донині тримається сформульований Р. Декартом принцип перетворення тілесності людини в механічну сутність, що спонукає розглядати тіло людини як один з видів тіл природи в натуралістичному смислі. Організм людини – це, як називає його Р. Декарт, «машина людського тіла», що складається з багатьох частин, які розглядаються як міні-машини. Уявлення про те, що душа може виконувати тілесні функції, Р. Декарт вважав помилковими. Він твердив, що «наша душа оскільки вона є субстанцією, яка відрізняється від тіла, відома нам лише тому, що вона мислить, тобто розуміє, бажає, уявляє, відчуває, так як ці функції душі є різними видами мислення. Тому інші функції людини, що не тримають в собі ніякого мислення, так як рух серця і артерій, травлення і т. д., які дехто відносить до душі, є виключно тілесними рухами» [6, с. 423].

У окремих текстах «душа, на відміну від божественної природи духу, «знаходиться у крові», тобто близько до складової людини. З цього уявлення виникає відповідна релігійна заборона на вживання в їжі тваринного м'яса, не очищеного від крові» [13, с. 19–20].

Поглиблюючи вивчення душевного і духовного, стала помітною зацікавленість сучасними дослідниками сутністю «внутрішньої людини». Особливий інтерес викликають роздуми мислителів минулого про поверхню і глибину психічного життя людини. Глибину психічного життя людини Г. Скворода назвав «серцем». В усі часи витрачено немало сил, щоб прийти до означення серця не лише як фізичного органу, а, насамперед, як емоціоналізм середовища людського буття, як божественного в людині. Багатогранні підходи до серця породили у філософії самостійний напрям – філософію серця. В українській літературі про почування серця говорилося в полемічних творах Ів. Вишенського. В творі

«Зерцало богословія» К. Транквіліана-Ставровельського на те, що антропологія Г. Сковороди ґрунтується на понятті «серця», звернув увагу М. Сумцов [17, с. 60–66].

Визнання Г. Сковородою першості духовного, морального начала в людині належить до надбань світової філософії. «Кинь Коперникові сфери, глянь в сердечні печери», – читаємо у Г. Сковороди. Розкриваючи розумову діяльність, мислитель обмежено вживав слово «розум», а частіше говорив про «думки», «душу», «дух», пов'язуючи їх із серцем. В україноментальне світозасвоєння Г. Сковорода інтегрував раціональні конструкції європейського філософсько-культурного ренесансу. Філософію Григорія Сковороди Е. Помиткін розглядає серед 12 шляхів духовності: шлях мудрості та турботи про інших – Рама; шлях справедливості та героїзму – Кришна; шлях волі та цілеспрямованості – Мойсей; шлях служіння через мистецтва – Орфей; шлях до духовності через науки – Піфагор; творчий шлях осягнення добра і краси – Платон; шлях любові – Ісус Христос; шлях служіння через подвижництво – Сергій Радонезький; шлях допомоги нужденним – мати Тереза тощо.

Г. Сковорода намагається з різних боків підійти до серця, відрізняючи поверхню психічного життя людини та глибину, що він її зве «серцем» [19, с. 137]. За Сковородою серце є найпервісніше в душі, до чого душа має «повернутися». Воно є основою людського буття: «О, серце!... Яке ти глибоке! Ти обіймаєш усе, а тебе ніщо не може обняти». Серце є божественне в людині і означене епітетами Бога, воно «вогнисте», «божественна іскра в людині» [16].

Обґрунтовуючи філософію серця, Д. Чижевський у книжці «Нариси з історії філософії на Україні» (Прага, 1931 р.) відзначив Г. Сковороду як головного представника філософського кордоцентризму. Термін кордоцентризм обґрунтував Є. Маланюк [11, с. 77]. Кордоцентризм від лат. *cor, cordes*: *cor* – 1) серце; 2) душа, дух; почуття, настрої, мужність; *corde*: 1) сердечно; 2) від усього серця, усім серцем; 3) розум; розсудливість, розважливність; 4) характер, натура [10, с. 261]. Як свідчить семантика слів *cor, cordes*, ще в далекому латинському часі людський світ подвоєний на чуттєвий (дух, душу) та раціональний (розум, розсудливість). В усіх історичних типах культури інтерпретація двоєння є наскрізною, хоча має різний історичний, релігійний, соціальний, гносеологічний зміст. Настанови кордоцентризму спрямовані на самостворення людини в контекстах духу, долі, розуміння принципів духовності, емоціоналізму, національного менталітету. Започаткована в кордоцентризмі єдність філософських, наукових, теологічних смислів орієнтує на антропологічну визначеність індивіда, інтегрує національну свідомість, формує моральний, ментальний ідеал. Кордоцентричність – «це феномен екзистенціальний, бо він є основою самого буття (екзистенції) українця», – писав С. Ярмусь [23, с. 403].

Кордоцентризм є поліцентричним. Виділяють філософський кордоцентризм – світоглядну парадигму класичної української філософії, заснованої на ідеї провідної ролі фізіологічного і духовного серця як творчої, генеруючої та активно діючої сили у етичній, естетичній, релігійній сферах життєдіяльності біологічної, соціальної і духовної особистості; кордоцентризм як історичний тип філософування, в порівнянні з іншими типами: античним космоцентризмом, юдейсько-християнським, ісламським геоцентризмом, ренесансним антропоцентризмом, новоевропейським натурцентризмом, просвітницьким логоцентризмом, постмодерним семіоцентризмом; кордоцентризм розглядається й окремо,

поза зв'язками з іншими типами, наголошуючи на провідній ролі людського серця чи першості духовної реальності; український кордоцентризм – вчення про перевагу ірраціонального над раціональним, духовного досвіду (містичного переживання, інтуїтивного осягнення) над логіко-дискурсивним мисленням; теорія тотожності людської і духовної реальності, де людське зводиться до духовного і духовне висувається на перший план [15].

Кордоцентризм у контексті парадигми постметафізичного мислення постає у відношеннях між природознавством і науками про дух, у пошуках єдності матерії і духа у вигляді живої цілісності. Метафізичне мислення передбачає мати справу з конкретною життєвою сутністю. Тому розуміння організму як механічної будови для метафізичного мислення неприйнятне. З'єднати організм з життям, з живою сутністю є головною метою метафізичного мислення, що прагне пояснити біологічні процеси життєвої сили (*vis vitalis*), яка спрямовує і регулює всі життєві процеси в організмі.

Дослідження сучасної фізики підтверджують стародавні духовні істини, пошуки віталістами «життєвої енергії», «силового поля» тощо. Існування духовного світу науковці шукають в теорії квантової механіки, хвильових функціях і навіть намагаються обчислити з математичною точністю.

Кордоцентризм сприяє зникненню протиставлення науки й релігії, об'єднуючи вікові традиції, системи самоудосконалення, інформаційної свободи і різних релігійних поглядів. Кордоцентризм, закорінюючись в підсвідомому – в почутті, чуттєвості, дає їм раціональну опору. Внутрішнє протиріччя між почуттям і раціо, між розумом і вірою творить єдність людського життя. Справжня людина – в її внутрішньому світі. Людська сутність – чуттєвість і розсудливість у словах, діях, єдності її тілесних і душевних визначеностей, у зверненні до етико-правових і психологічних проблем людського буття. Концепт про внутрішню людину як духовну особистість є провідним у кордоцентризмі, що розкриває сутність людини. Однак, «фактично поза дослідницькою увагою лишилися способи людського світопокладання і самоздійснення, ба більше – антропологічної визначеності індивіда» [5, с. 7].

Кордоцентризм засвідчує шлях до пізнання людини в контексті загальнотеоретичних засад людинознавства, «проясненням буття і його розуміння у пізнанні людиною» [3, с. 276]. Як рід філософської інтерпретації знання про людину, в якій скупчується і віддзеркалюється всесвіт» (І. Кант), кордоцентризм вкорінений в пізнання трансцендентного, трансфеноменального буття. Л. Ушкалов, посилаючись на працю Maksein A. *Philosophia Cordis. Das Wesen der Personalität bei Augustinus*. – Salzburg, 1966, зауважує, що західна «*philosophia et theologia cordis*» має за джерело Платона й Біблію, зокрема послання св. ап. Павла, іде ще від Августина й середньовічної містики до Данте, Паскаля й далі до романтиків [18, с. 20].

Романтично-символічний, образно-поетичний стиль філософування, що розкриває «сердечне», кордоцентричне єство людини, співзвучні Г. Сковороді, творили письменники XIX ст. Багатогранність філософії серця Т. Шевченка розкрив Л. Ушкалов в контексті уявлень, характерних для Біблії, патристики, української та західної релігійної та літературної традиції, романтичної ідеології. Т. Шевченко трактує «серце» насамперед як синонім душі. Основні риси Шеченкового образу серця Л. Ушкалов розглядає в контексті «українського кордоцентризму», як «прикметну рису українського способу осягнення реальності [18, с. 19,20].

Д. Чижевський [21], Є. Нахлік [12] у своїх дослідженнях відзначають, що П. Куліш розглядав людину як єдність «внутрішнього» і «зовнішнього», як подвійне «єство душі», «поверхні» і «глибини» душевні. Цією «глибиною» є «серце» – «таємне», «невідоме нікому». В «серці» – помисли, думки людини, її переживання, прагнення до добра, «відчуття» Бога. У поняття «серця» П. Куліш вкладає глибинні пласти людини, її позасвідомий досвід, те, що винесене за межі розуму. Водночас «серце» виступає у Куліша і як національне самопочуття, національна душа, бо саме своїм «серцем» та його переконанням людина зв'язана з Україною, рідним краєм. Внутрішньому, тобто «серцю» за П. Кулішем, протистоїть зовнішнє, під яким він усвідомлював раціональне, «голову». Якщо «серцем» людина тягнеться до свого (народу, культури, історії мови тощо), то «головою» – до чужого, до інших народів, їх культури, мов. Якщо «голова» бере верх над «серцем», то вона забуває за своє, рідне, українське» [4, с. 3–11].

У світогляді М. Гоголя почуття і серце є визначальними елементами духовного світу людини. Продовжуючи традицію Г. Сковороди, мислитель говорить про серце-безодню. Серцем письменник відчував, що великий світ – це завіса, піднявши яку потрапляєш до маленького світу особистостей, особливо тих, кого загубила пристрасть: прагнення до грошей, слави (Чартков «Портрет»), до речей (Акакій Акакієвич «Шинель»), від кохання до жінки (чиновник Попрушкін «Записки божевільного», художник Пискарьов «Невський проспект»). Світ людської душі та серця, світ примарний, що ховає собою інший, справжній, постав у гоголівських творах «Ревізор», «Мертві душі», «Вибрані місця з листування із друзями». Через усю творчість М. Гоголя проходить його заклик до духовності, до «оживлення мертвих душ», «роздмухування жару людської душі».

Філософ П. Юркевич, продовжуючи вчення про серце Г. Сковороди, сконцентрував увагу на метафізичній стороні людської сутності, що розгорнулася у «філософію серця», чому й присвятив праці «Серце та його значення в духовному житті людини згідно з ученням слова Божого»; «Розум згідно з ученням Платона і досвід згідно з ученням Канта», «Ідея» та ін. [22]. «Філософія серця» П. Юркевича, хоча й не знайшла відгуку в сучасників, однак суттєво вплинула на концепцію «всеєдності» В. Соловйова, «російського космізму» так звану російськомовну школу «київського гуманізму» (М. Бердяєва, Л. Шестова, В. Зеньковського та ін.).

Згідно з Біблією П. Юркевич розглядав серце як сховище, носій всіх тілесних сил та зосередження душевних і духовних рис людини. Навіть всі розумові здібності мають свою основу не в розумі, а в серці. Знання, якими б істинними вони

не були, не мають сенсу, якщо знаходяться в суперечності з внутрішнім, душевним станом людини, або з поривами його серця. І в цьому значенні серце виступає коренем велетенського дерева, збудованого нашим розумом. В свою чергу розум виступає світлом, яке осяє не ним створений світ людського духу [2, с. 73–77].

Д. Чижевський, аналізуючи погляди П. Юркевича, узагальнює сутність кордоцентризму. «Разум править, кермує, панує, але серце породжує» [21, с. 148].

1. Бердяєв Н. А. Опыт парадоксальной этики / Н. А. Бердяев. – М.: ООИ Изд-во АТС; Харьков: Фолио, 2003. – 701 с. 2. Більчук Н. Антропологічна «філософія серця» П. Д. Юркевича / Н. Л. Більчук // Науковий вісник ХДПУ ім. Г. Сковороди – Харків: ХДПУ, 1998. – Вип. 1. – С. 73–77. 3. Вільчанська С. Українська антропологія як філософський напрям; проблема визначення та ідентифікації / С. Вільчанська. – Totallogy: постнекласичні дослідження. – К., 2008. – № 20. – С. 272–292. 4. Возняк С. Тенденція інтелектуалізму та раціоналізму в українській філософії / С. М. Возняк // Вісник Прикарпатського університету: філософські, психологічні науки. – 2001. – Вип. 2. – С. 3–11. 5. Грабовський С. ХХ ст. та українська Людина. Виклики, відповіді / С. Грабовський. – К., 2009. – 227 с. 6. Декарт Р. Описание человеческого тела. Об образовании животного // Р. Декарт / Сочинения: в 2-х т.; т. 1. – М.: Мысль, 1989. – 405 с. 7. Зязюн І. А. Духовна еліта у суспільстві: інтелігентність і громадськість / І. А. Зязюн // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць / за ред. Л. Тавжянського та О. Романовського. – Харків: НТУ «ХПІ», 2003. – Вип. 1 (5). – С. 32–41. 8. Історія філософії. Словник / за заг. ред. Б. І. Ярошевича. – К.: Знання України, 2005. – 1200 с. 9. Кримський С. Під сигнатурою Софії / С. Кримський. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 367 с. 10. Латинско-русский словарь. Около 50000 слов. – Изд. 2-е перераб. и доп. – М.: Русский язык, 1976. – 1096 с. 11. Маланюк Є. Нотатники (1936–1938) / Є. Маланюк. – К., 2008. – 336 с. 12. Нахлік Є. До верифікації концепції Д. Чижевського про кордо- й україноцентричній світогляд П. Куліша / Є. Нахлік // IV Міжнародний конгрес українців, Одеса, 26–29 серп. 1999 р. Літературознавство: Доповіді та повідомлення. – К., 2000. – Кн. 1. – С. 319–328. 13. Помиткін Е. Психологія духовного розвитку особистості: монографія / Е. Помиткін. – К., 2012. – 217 с. 14. Рьод В. Шлях філософії: з XVII по XIX ст. / В. Рьод; переклад з німецької В. М. Терлецького та О. І. Ведрова. – К.: Дух і Літера, 2009. – 386 с. 15. Сіверчук Н. Тлумачення ідеї кордоцентризму у філософії П. Юркевича та В. Соловйова / Н. Сіверчук // Молода нація. – К.: Смолоскип, 1999. – С. 123–133. 16. Сковорода Г. Наркис Разглаголює: том: узнай себе / Григорій Сковорода // Повна академічна збірка творів / за редакцією проф. Леоніда Ушкалова. – Харків-Едмонт-Торонто: Майдан; Вид-во Канадського Інституту Українських студій, 2011. – С. 231–292. 17. Сумцов М. Історія української філософської думки / М. Сумцов // Музеї Слобідської України ім. Г. С. Сковороди. Бюлетень. – Харків, 1926–1927. – С. 60–66. 18. Ушкалов Л. «Філософія серця» Тараса Шевченка / Л. Ушкалов // Слово і час. – 2012. – № 9. – С. 17–28. 19. Чижевський Д. Філософія Г. Сковороди / Підготовка тексту і переднє слово проф. Л. Ушкалова / Д. Чижевський. – Харків: Прапор, 2004. – 272 с. 20. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – Мюнхен, 1983. – 175 с. 21. Чижевський Д. П. О. Куліш – український філософ серця / Д. Чижевський // Філософські твори: у 4-х т., т. 2. – К., 2005. – С. 206–216. 22. Юркевич П. Вибране / П. Юркевич. – К., 1993. – 411 с. 23. Ярмус С. Кордоцентризм – підстава української духовності й філософії // Науковий конгрес у 1000-ліття Хрещення Руси-України у співпраці з Українським Вільним Університетом: зб. праць ювілейного конгресу. – Мюнхен, 1988–1989. – С. 402–417.

Михайло Цюрупа, Іван Куценко

Європейська транспортна політика як інтеграційний орієнтир України

У статті розглянуто основні положення європейської транспортної політики у сфері інтеграції транспортних систем країн-членів Європейського союзу, а також країн-кандидатів, які кореспондуються з перспективами євроінтеграції України.

In article basic provisions of the European transport policy concerning integration of transport systems of the participating countries of the European union, and also the candidate countries, which correspond with prospects of eurointegration of Ukraine are considered.

Актуальні політичні події в Україні підтверджують незмінність курсу нашої держави на євроінтеграцію, попри суперечності у внутрішній політиці та змаганнях різних політичних сил. Об'єднана Європа надала нам приклад гармонізації

національних політичних інтенцій та синтез їх у спільну внутрішню та зовнішню політику. Її стрижнем є спільні цінності та пріоритети, серед яких транспорт відіграє роль «єднального нерву». Ще у далекому 1849 році Віктор Гюго